

ZAČETKI UVAJANJA TELEFONIJE V LJUBLJANI

ZARKO LAZAREVIČ

Da bi lažje opredelili hitrost oziroma počasnost pri uvajanju telefonije v Ljubljani, smo se odločili za primerjavo z Zagrebom. Izbira Zagreba je povsem slučajna in je posledica dejstva, da je zagrebški začetek telefonije obdelan in njegovi rezultati izdani v knjižni obliki. Vse podatke o Zagrebu smo črpali iz knjige dr. Velimira Sokola, zaslužnega in vztrajnega raziskovalca poštne preteklosti, »Stogodišnjica telefonije u Hrvatskoj 1881—1981«.¹

Knjiga je bila izdana leta 1981, ko so na Hrvaškem proslavljali 100-letnico uvajanja telefonije na njihovih tleh. Pretežni del knjige je namenjen Zagrebu, saj je krenil na pot uvajanja telefonije bistveno prej kot druga hrvaška mesta. Opisovanje začetkov telefonije je avtor prekinil leta 1895, ko je v Zagrebu pričelo delovati prvo državno telefonsko omrežje. Do tedaj je bila telefonija prepuščena privatni pobudi. Večina hrvaških mest pa je dobila državna omrežja, tako je razumljivo, da Zagreb zavzema dominantno mesto v knjigi.

Knjiga je po avtorjevih besedah le prvi poskus zapolnjevanja praznine na področju zgodovine telefonije na Hrvaškem in od tod tudi omejitev na tako kratko obdobje. Napisana je na podlagi časopisja, katerega je avtor občasno dopolnjeval z arhivskimi viri in literaturo.

Knjiga se bere zelo tekoče, moti pa delna nepreglednost in citiranje posameznih dokumentov v celoti, namesto da bi pisec podal le izvleček. Na koncu je avtor priložil še 16 fotografij, ki upodabljajo telefonske aparate, centrale, načrte telefonskih linij, dokumente, zgradbe in pa osebe, ki so sodelovale pri izgradnji zagrebškega telefonskega omrežja.

Kljub omejenosti na hrvaški prostor je knjiga nedvomno zanimiva tudi za slovenskega bralca, saj prinaša vrsto podatkov za slovenski prostor, ker so v začetku obravnavali telefonski promet enako tako v avstrijski kot ogrski polovici države.

Kot smo že omenili, so bili časopisi zvesti kronisti razvoja telefonije. Zagrebški časopisi so skoraj istočasno z ameriškimi poročali o Bellovem izumu električnega telefona leta 1876. Le leto zatem se poskusi s telefonom izvajajo tudi na naših tleh. Tako so zagrebške »Narodne novine« (št. 291/20.12. 1877) poročale o poskusu uporabe telefona. Graško telegrafsko ravnateljstvo je namestilo dva telefona, enega v Gradcu, drugega v

Mariboru. Povezana sta bila s telegrafsko žico. Karkoli so izgovorili ali zaigrali na eni strani, se je jasno preneslo na drugo stran. Kasneje so v Celovcu namestili še en aparat in ga priključili na zvezo Gradec—Maribor. Vse, kar so govorili med Gradcem in Celovcem, se je jasno slišalo tudi v Mariboru.²

Le nekaj dni pred tem so imeli poskus s telefonom tudi v Ljubljani. Ravnateljstvo višje realke je kupilo telefon, s katerim so 6. 12. 1877 izvedli poskus v pisarni deželnega predsednika Widmanna. Telefon je vse navdušil s svojimi zmogljivostmi, tako da so ga označili za »najnovejšo in epohalno iznajdbo«.³

Priprave za uvajanje telefonije v Zagrebu so tekle že v letu 1880, vendar je uvedbo preprečil potres. Uvedbo telefona so nato vključili v program popotresne obnove mesta. Tako so v letu 1881 napeljali prvo telefonsko linijo na Hrvaškem, dolgo 3,5 km. Povezovala je mestno občinsko zgradbo in strojno vodovodne postaje.⁴

Istega leta dobi tudi Ljubljana prvo telefonsko linijo. Tega leta si je Albert Samassa napeljal 140 m dolgo telefonsko linijo med svojim uradom v vili nad Karlovško cesto in tovarno. Naprava je delovala brezhibno.⁵

V letu 1881 je dobil telefonsko linijo tudi Varaždin, in sicer med gasilsko postajo in požarno opazovalnico v cerkvenem zvoniku. Tako »požarno-gasilsko« telefonsko linijo so si v Ljubljani omislili naslednje leto. 14. 1. 1882 je ljubljanski urar in elektromehanik Josip Geba napeljal telefonsko linijo med požarno opazovalnico na stolpu ljubljanskega gradu in prostori ljubljanskega prostovoljnega gasilskega društva. Pri tem je uporabil telegrafsko žico. Ta linija naj bi služila za hitrejšo in učinkovitejšo ukrepanje ob požarih.⁶

Razvoj zagrebškega telefonskega omrežja se začel v letu 1884. Osnova je bila občinska linija iz leta 1881. Telefonsko omrežje se je v Zagrebu močno razširilo v letu 1886, ko je Viljem Schwarz dal v promet svoje privatno koncesionarsko omrežje. Kapaciteta njegove centrale, ki je bila izdelana na Dunaju, je znašala 100 naročnikov. V decembru 1886 je imel Zagreb 63 naročnikov, decembra 1887 že 78, leta 1889 80 in 1890 92 naročnikov. Vidimo, da število naročnikov telefonskega priključka počasi raste. Tako je

v letu 1891 108 telefonskih priključkov, leta 1892 120 in leta 1894 144.⁷

Sedaj pa si ponovno oglejmo položaj v Ljubljani. Leta 1885 so hoteli zgraditi lokalno telefonsko omrežje tudi v Ljubljani. Več ljubljanskih trgovcev in tovarnarjev je v ta namen ustanovilo poseben odbor, ki je tudi vzpostavil stik z neko dunajsko tovarno. Z gradnjo omrežja bi pričeli takoj, ko bi se prijavilo 25 interesentov. Računali so, da bi cena priključka znašala od 100 do 120 goldinarjev, letna naročnina pa kakih 20 goldinarjev.⁸

Očitno v Ljubljani ni bilo dovolj interesentov, kajti pobuda ni zaživela. Kljub vsemu pa telefonija v Ljubljani vendarle napreduje. Poleg »požarno-gasilske« linije so 1890 napeljali še telefonsko linijo od vodovodne postaje v Klečah do vodovodnega urada v Beethovnovi ulici in do pisarne prostovoljnega gasilskega društva. Projekt in delo je opravila dunajska firma »Siemens & Halske«.⁹

Za primerjavo povejmo, da je Trst dobil lokalno koncesionarsko telefonsko omrežje že leta 1882. Kmalu pa se je Trst povezal tudi navzven. Prelomno leto v tem oziru je bilo leto 1892, ko je bila zgrajena telefonska linija Dunaj—Gradec—Maribor—Celje—Ljubljana—Trst, ki je pričela z delom 1. 10. 1892. Linija je bila direktna, kar je pomenilo, da niso bili vsi kraji ob trasi priključeni na linijo. Med Gradcem in Trstom ni nobeno mesto dobilo telefonske zveze. Ta linija je bila v ponos avstrijski državi, saj je bila s 505 km najdaljša telefonska linija v Evropi.¹⁰

Ker pobuda o privatnem telefonskem omrežju v Ljubljani ni padla na plodna tla, je mestni svet iskal možnosti za zgraditev državnega telefonskega omrežja. Zaradi tega je v letu 1890 poizvedoval pri poštni direkciji v Trstu¹¹ o možnostih za zgraditev državnega omrežja v Ljubljani. Višji poštni direktor Pokorny iz Trsta je mestnemu svetu odgovoril, da je tovarna »Siemens & Halske« naredila načrte za Ljubljano že leta 1886. O sami možnosti za gradnjo omrežja pa ni nič pisal.

Ideja o državnem telefonskem omrežju je ponovno oživela v letu 1892 (odsev dejstva, da so tega leta zgradili telefonsko linijo Dunaj—Trst). Takrat je trgovinsko ministrstvo odločilo, da se bo z gradnjo državnega telefonskega omrežja v Ljubljani pričelo po zgraditvi novega poštnega poslopja.¹²

O gradnji poštnega poslopja v Ljubljani so odločali v letu 1891. Tedaj je avstrijska vlada predložila državnim zbornicam zakon, ki

je vlado pooblašal, da najame večja posojila za gradnjo novih poštних poslopj v šestih mestih, med njimi tudi v Ljubljani in Mariboru. Zakon je bil sprejet. Novi ljubljanski pošti so določili 228.000 goldinarjev. Glede lokacije so obstajale različne variante, vendar so se končno odločili za prostor med Šlenburgovo in Slonovo ulico. Načrte za novogradnjo so izdelali v uradu za poštne gradnje na Dunaju, delo pa je prevzel kot najcenejši ponudnik ljubljanski gradbeni podjetnik Filip Supančič. Temeljni kamen so položili mesec dni po potresu, dne 21. maja 1895. Stavba je bila dograjena že 1. novembra 1896. leta. Novo poštno poslopje je bilo vredno z zemljiščem vred okoli 270.000 goldinarjev. Že sredi novembra se je pošta preselila v nove prostore.¹³

Z zgraditvijo novega poštnega poslopja v Ljubljani je bil izpolnjen pogoj trgovinskega ministrstva, ki je gradnjo državnega telefonskega omrežja pogojevalo z novo poštno stavbo (podobno situacijo je na Hrvaškem doživel Karlovac).

Po mnogih prizadevanjih je Ljubljana v letu 1897, dočakala napeljavo telefonskega omrežja. Dela so pričeli opravljati v juliju. Pričakovali so, da bodo dokončana že v avgusta istega let,¹⁴ vendar so se dela zavlekla, tako da so bila končana oktobra. 16. oktobra 1897 je ljubljansko telefonsko omrežje pričelo delovati. Takrat je imela Ljubljana 66 naročnikov. Prepričani so bili, da se bo število naročnikov hitro večalo, »čim spozna občinstvo veliko dobroto te naprave«.¹⁵

Že 9 dni kasneje, 25. 10. 1897, je bilo ljubljansko državno telefonsko omrežje vključeno v medkrajevni telefonski promet, ki se je odvijal na liniji Dunaj—Trst. Tega dne je Ljubljana dobila telefonsko zvezo z Dunajem, Gradcem in Trstom.¹⁶

Kot smo že omenili, je bilo ob začetku delovanja telefonskega omrežja v Ljubljani 66 naročnikov. Istočasno z otvoritvijo omrežja (16. 10. 1897) je Ljubljana dobila tudi prvo javno telefonsko govorilnico (Zagreb jo je dobil že 20. junija 1889). V letu 1898 je število telefonskih naročnikov v Ljubljani naraslo na 89. V letu 1900 pa naj bi po Bogdanu Kurbusu število telefonskih naročnikov drastično naraslo, bilo naj bi jih kar 192.¹⁷ Ta številka je v resnici previsoka Takega števila naročnikov v Ljubljani ni bilo niti leta 1918. Za to leto navaja Fran Juriševič¹⁸ 155 telefonskih naročnikov. Svojo trditev utemeljuje s telefonskim imenikom za leto 1918,¹⁹ kar dejansko drži. Prav malo je verjetno, da bi se število telefonskih naročnikov v dveh letih naglo zvišalo in

nato do leta 1918 nazadovalo. Z gotovostjo lahko zatrdimo, da je ljubljansko telefonsko omrežje počasi raslo in da gre pri tem za pomoto (verjetnejša bi bila številka 92).

Po tem kratkem orisu uvajanja telefonije v Ljubljani bi se morali vprašati, kakšno stališče je do telefonije zavzela država. Kakor vse novosti je tudi telefon v začetku vzbujal pri državnih organih precej nezaupanja. Vso začetno aktivnost pri uvajanju »najnovjše in epohalne iznajdbe« je država prepustila privatni in občinski pobudi. Tako so bile vse prve telefonske linije in omrežja v občinskih in privatnih rokah. Poleg občin so prve telefonske linije in omrežja oblikovali veleposestniki na svojih posestvih.

Kljub vsemu nezaupanju pa si je država iz previdnosti zagotovila monopol nad telefonskim prometom in je nato čakala rezultate. Telefonski promet je podredila trgovinskemu ministrstvu. Kdor je hotel zgraditi lokalno telefonsko omrežje, je moral pridobiti državno koncesijo. Ob podeljevanju koncesij si je država pridržala veliko pravic in dobesedno nobene odgovornosti. Tveganje je v celoti prevzel na svoja pleča koncesionar.

Država je imela tako pravico nadzirati telefonska omrežja preko trgovinskega ministrstva in ustaviti delo koncesionarjeve centrale, če se ji je to zdelo potrebno. Določevala je pogoje za nastanitev uslužbencev in višino letne naročnine za telefonski priključek. Država pa si je vzela tudi pravico do policijskega nadzora (?!) lastnikov telefonskih priključkov. Že po petih letih je lahko prisilno odkupila vse naprave. Po dvajsetih letih pa so vse naprave prešle v državno last. Medtem je moral koncesionar skrbeti za nadzor nad delovanjem telefonskih naprav.²⁰

Število lokalnih telefonskih omrežij je hitro naraščalo. Tako je bilo v Avstriji leta 1888 28 telefonskih omrežij, 62 javnih telefonskih govorilnic in 653 telefonskih naročnikov. Leta 1894 že 104 telefonska omrežja, 229 javnih telefonskih govorilnic, 8732 telefonskih naročnikov in 47 medkrajevnih telefonskih linij, v dolžini 4230 km.²¹

Zaradi tako hitre rasti krajevnih telefonskih omrežij se je postavljalo vprašanje medkrajevnih povezav. Ker ob ostrih pogojih in zelo velikih stroških privatni podjetniki niso bili zainteresirani za izgradnjo medkrajevnih linij, je država prevzela to dolžnost. To in pa spoznanje, da lahko te-

lefonski promet prinaša velike dohodke, je napeljalo državo, da je pričela v 90. letih 19. stoletja graditi državna telefonska omrežja in misliti na poddržavljenje obstoječih privatnih telefonskih omrežij. Tako so npr. tržaško privatno omrežje poddržavili 1. 1. 1893 le dva meseca po pričetku dela telefonske linije Dunaj—Trst. S tem datumom so pričeli v Avstro-Ogrski poddržavljati privatna telefonska omrežja in odvzemati koncesije. Odkupi omrežij so bili opravljeni do konca leta 1893. Državna blagajna pa je prevzela vsa omrežja v eksploatacijo s 1. 1. 1894.²²

Kdo so bili telefonski naročniki v Ljubljani? Odgovor bomo poiskali v telefonskem imeniku za leto 1918.²³ Telefonske priključke so imeli deželni in mestni uradi, razne ustanove (gledališče, sirotišnica, itd. . .), tovarne, delavnice, trgovine, odvetniške pisarne, uredništva časopisov, banke in razna društva. Zasebnih telefonskih priključkov je bilo malo, največ 10, med njimi predsednik deželnega sodišča ter nekaj doktorjev in podjetnikov.

Tudi drugje na Slovenskem je telefonija vendarle počasi napredovala. Tako so v letu 1918 delovala naslednja omrežja: Ljubljana (155 naročnikov), Koper (8 naročnikov), Piran (6 naročnikov), Gorica (18 naročnikov), Tržič (11 priključkov)²⁴ in Maribor (68 telefonskih priključkov).²⁶

Še cela vrsta krajev pa je dobila telefon bodisi v poštne uradu ali pa v žandamerijski postaji. V letu 1918 so bili to kraji: Bohinjska Bistrica, Dolenji Logatec, Gorenja vas, Jesenice, Kamnik, Kranj, Kranjska Gora, Radovljica, Škofja Loka, Železniki, Žiri, Celje, Grobelno, Idrija, Sežana, Konjice, Križevci, Laško, Ljutomer, Meža, Mežica, Moškanjci, Pragersko, Prevalje, Ptuj, Rače, Radenci, Radgona, Rimske Toplice, Rogatec, Rogaška Slatina, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Strnišče, Šentjur pri Celju, Lenart, Sv. Lovrenc na Pohorju, Šmarje pri Jelšah, Špilje, Štore, Velenje in Žalec.²⁶

Svoje izvajanje lahko zaključimo z mislijo, da razvoj telefonije v Ljubljani (in tudi v slovenskem prostoru sploh) precej zaostaja za razvojem v Zagrebu, še bolj pa za dogajanjem v drugih krajih. Vsekakor je bilo telefonsko omrežje pred prvo svetovno vojno šele na začetku razvoja. Šele po končani vojni je novo nastala jugoslovanska država pričela intenzivneje graditi telefonske naprave.²⁷ Tu smo želeli podati le kratek oris začetkov telefonije v Ljubljani, za podrobnejši prikaz pa bo potrebno še nekaj dela in podrobnega raziskovanja.²⁸

OPOMBE

1. Dr. Velimir Sokol: Stogodišnjica telefonije u Hrvatskoj, Zagreb 1981, str. 174, sl. 16, (odslej Sokol, str. ...). — 2. Sokol, str. 16. — 3. Laibacher Zeitung, št. 281, 7. 12. 1887. — 4. Sokol, str. 20—22. — 5. Laibacher Zeitung, 22. 9. 1881. — 6. Slovenski Narod, št. 16, 20. 1. 1882. — 7. Sokol, str. 64, 78, 84, 98 in dalje. — 8. Slovenski Narod, št. 197, 31. 8. 1885. — 9. Slovenski Narod, št. 292, 20. 12. 1890. — 10. Sokol, str. 75, 81, 114. — 11. Slovensko ozemlje je bilo razdeljeno med dve poštni direkciji. Štajerska in Koroška sta bili podrejeni poštni direkciji v Gradcu. Kranjska, Goriška, Primorje in Istra pa so bile podrejene tržaški poštni direkciji. — 12. Slovenski narod, št. 86, 15. 4. 1892. — 13. F. Semrov: Ljubljanska pošta, Ljubljana 1927, str. 86—88, ki je povzema podatke, ne da bi to posebej navedel, iz knjige P. von Radicsa: Die k. k. Post in Krain und ihre geschichtliche Entwicklung, Laibach 1896, str. 121—131. Le-ta je bila napisana v čast otvoritve nove poštne zgradbe v Ljubljani. — 14. Slovenski narod, št. 166, 24. 7. 1897. — 15. Slovenski narod, št. 237, 16. 10. 1897. — 16. Slovenski narod, št. 244, 25. 10. 1897. — 17. Dr. Bogdan Kurbus: Zgodovinski razvoj naših pošt — Telefon, v Poštni zbornik 5-7/1952, str. 54, 55, (odslej PZ, str. ...). — 18. Fran Juriševič: S pošto skozi preteklost Slovenskega primorja in Istre, Koper 1981, str. 106, (odslej Juriševič, str. ...). — 19. VERZEICHNIS der Fernsprecher — Teilnehmerstellen für Triest, Küstenland und Krain — ELENCO degli abbonati telefonici in Trieste, nel Litorale e nella Carniola, Trst 1918, str. 45—49, (odslej Verzeichnis, str. ...). — 20. Sokol, str. 49. — 21. PZ, str. 55. — 22. Sokol, str. 114. — 23. Verzeichnis, str. 45—49. — 24. Juriševič, str. 106 in Verzeichnis, str. 45—50. — 25. PZ, str. 55. — 26. Lavoslav Brus: Razvoj telegrafsko-telefonske tehnične službe na slovenskem ozemlju v času med obema svetovnimima vojnama, od 1919 do 1940, (rokopis v Tehniškem muzeju Slovenije). — 27. PZ, str. 55. — 28. Začetkov uvajanja telefonije ni nihče podrobno obdeloval. Malo so o tem pisali Kurbus, Juriševič in Brus (glej opombe). Bolj kot začetki uvajanja telefonije je obdelano medvojno obdobje, ko pride do širšega razmaha telefonske službe v Sloveniji. Kljub temu pa tudi

tu manjka še precej, da bi lahko podali sintetično sliko razvoja. Tako je France Kresal v »Orisu gospodarskega razvoja v Sloveniji in ekonomski položaj delavstva 1918—1941« (Acta historico-economica Iugoslaviae 7/1980) v okviru splošnega gospodarskega pregleda podal tudi sumarni pregled razvoja telefonskega prometa. Pri tem se je opiral na članek Črtomira Nagodeta »Naš promet« (v: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 404—416). Nekaj podatkov prinaša tudi I. Rozman v članku »Pošta, brzjav in telefon« (v: Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, str. 625 do 633). Leta 1979 je izšla posebna številka PTT-arhiva (št. 21), ki je bila posvečena zgodovini pošte na Gorenjskem. Tu najdemo nekaj člankov, zanimivih tudi za našo temo. Tako je Majda Žontar v »Razvoju poštne prometa na Gorenjskem do prve svetovne vojne« (PTT-arhiv 21) podala začetke uvajanja telefonije na Gorenjskem. Žontarjeva je začeto temo nadaljevala v članku »Poštni, brzjavni in telefonski promet, uradji in uslužbenci v času med obema vojnama« (PTT-arhiv 21). Širjenje telefonskega omrežja med obema vojnama je obdelal Lavoslav Brus v že omenjenem rokopisu (glej opombo 26). Obdobje med leti 1941—1945 je za Gorenjsko obdelal Jože Praprotnik v »Razvoju PTT službe na Gorenjskem v času med 1941.—1945. letom (PTT-arhiv 21). Obdobje 1941 podatkov prinaša tudi I. Rozman v članku »Pošta v Ljubljanski pokrajini 1941—1945« (rokopis v Tehniškem muzeju Slovenije), ki telefonske službe sicer ni obravnaval, je pa nanzal vrsto podatkov o razmerah v poštni službi, kar je gotovo odsevalo tudi pri delovanju telefonske službe v tem obdobju. Obdobje po letu 1945 je prikazala Vida Koman v članku »Razvoj PTT takoj po osvoboditvi« (rokopis v Tehniškem muzeju Slovenije). V okviru splošnega pregleda PTT dejavnosti je obravnavala tudi obnovo telefonskega prometa po vojni. Svoj pregled je dokončala z letom 1950. Povojni razvoj telefonije na Gorenjskem je opisal Jože Praprotnik v članku »Razvoj PTT službe na Gorenjskem v času od 1945 do danes« (PTT-arhiv 21). Povojno obdobje telefonskega prometa v Zasavju je, poleg začetkov uvajanja in razvoja v medvojnem obdobju, obravnaval tudi Boris Golec v knjigi »Zgodovina in razvoj PTT dejavnosti v Zasavju« (Trbovlje, 1986).